

INTERVIU

MIRCEA FLONTA: “Filosofia analitică m-a impresionat prin autenticitate, claritate, sobrietate și onestitate intelectuală”

Revista de Filosofie Analitică: Opinia generală e că în România anilor '70 singura filosofie acceptată oficial, și, implicit, predată de la catedră, era cea marxistă. Cu toate acestea, în Facultatea de Filosofie din București a început atunci studierea unor filosofi aparținând curentului analitic. Cum s-a produs acest fenomen și cine au fost cei care l-au inițiat? Ce autori au fost studiați și traduși în acea perioadă?

Mircea Flonta: Întrebarea mi se pare foarte interesantă prin presupuzițiile și implicațiile ei, foarte puțin și foarte rar discutate, cel puțin la noi, în acești ani. Expresia “filosofie marxistă” a avut și are folosiri din cele mai diferite. Într-una dintre ele este vizată filosofia lui Marx și abordări inspirate de aceasta. Este o filosofie care poartă, în primul rând, pecetea gândirii lui Hegel, cu teme ce capătă o expresie explicită în scrieri de tinerețe și una implicită în volumul întâi al *Capitalului*. Asemenea teme sunt *înstrăinarea*, *fetișismul*, *ipostazierea*, *secretul filosofiei speculative*, *practica socială*. Ele au fost reluate de “marxiști” ca Antonio Gramsci, Max Horkheimer, Theodor Adorno, Karl Korsch, Louis Althusser. Acest tip de reflecții au foarte puțin în comun cu ceea ce s-a numit “filosofie marxistă” sau “filosofie marxist-leninistă” în Uniunea Sovietică, precum și în țările satelite ca România, după cel de-al doilea Război Mondial. Originile filosofiei oficiale se găseau în anumite scrieri ale lui Engels, Lenin și îndeosebi în ultima treaptă pe care a cunoscut-o vulgarizarea și totodată deformarea unor concepte ca “materialism dialectic” și “materialism istoric” în lucrarea lui Stalin *Despre materialismul dialectic și istoric*. Despre Engels sau Lenin ca intelectuali pot fi emise păreri diferite, dar Stalin nu a fost, în mod sigur, unul dintre aceștia. Totuși, pronunțările lui au fost socotite, până în jurul anului 1955, cel mai important cuvânt în materie. Este semnificativ că marxiști occidentali ca cei amintiți nu numai că au refuzat să-l ia în seamă pe Stalin ca teoretician, dar au avut și îndoieli că Engels sau Lenin ar fi marxiști autentici. Mai semnificativ este însă că pentru ortodoxia ideologică sovietică menționarea sau propagarea ideilor acestor marxiști occidentali a fost mult timp

considerată o crimă ideologică și politică. Chiar și un marxist mai ezitant, mai înclinat spre compromis, ca Georg Lukacs, a fost condamnat cu toată asprimea drept "revizionist". Există bune temeiuri pentru a pune la îndoială că ceea ce s-a numit la noi în mod oficial "materialism dialectic și istoric" avea o relație semnificativă cu sursele gândirii lui Marx și cu ceea ce am putea numi "teme filosofice" în scrierile sale. În treacăt fie spus, scrierile lui Marx care prezintă interes filosofic sunt greu de citit și, prin urmare, erau inaccesibile nu numai liderilor politici și funcționarilor aparatului de partid, dar și celor mai mulți profesori care pe atunci predau "filosofia marxistă" în licee și universități.

Ceea ce s-a studiat și s-a popularizat drept filosofie de către autorități nu avea, de fapt, substanță filosofică. Nu numai că noțiunile și tezele propuse erau sustrase unei examinări critice, ceea ce este contrar spiritului filosofiei, dar ele erau caracterizate și prezentate drept generalizări ale rezultatelor cunoșterii științifice și ale experiențelor istorice examinate și interpretate din perspectiva dogmelor materialismului istoric. Drept "adevăruri filosofice" erau prezentate multe afirmații banale, care nu aveau nici semnificație științifică, nici însemnătate practică. Până la mijlocul anilor '60 a existat un control strict, dublat de sancțiuni represive, al conformității cu doctrina oficială numită materialism dialectic și istoric, atât în publicații cât și în discursul public. Apoi a intervenit o relaxare, din rațiuni pe care nu le pot discuta aici. În domenii ca filosofia socială, a culturii, a valorilor, presiunea ideologică a rămas inconfortabilă pentru cei relativ puțini care erau cât de cât familiarizați cu literatura occidentală. În filosofia teoretică, îndeosebi în domenii ca filosofia logicii, a limbajului, a cunoașterii și științei posibilitățile de mișcare deveniseră însă considerabil mai mari. Știința era valorizată pozitiv de ideologia oficială. Există posibilitatea de a introduce în învățământul filosofic și în publicații noi teme și idei invocând îndeosebi rezultate ale cercetărilor științifice. Riscuri existau, desigur, dar și posibilități de apărare. Iată un exemplu. Din 1966, când am devenit titularul cursului de teoria cunoașterii la Facultatea de Filosofie, i-am dat o nouă substanță, nu numai în predare, dar și într-un manual litografiat în 1969, pe baza epistemologiei genetice a lui Jean Piaget. Faptul că nu am avut neplăceri m-a încurajat.

Apropierea studenților de literatura analitică s-a realizat, îndeosebi după 1970, prin recomandarea unor texte care tratau teme de fundamente ale logicii, de filosofia limbajului, epistemologie și filosofie a științei. Foarte importantă a fost traducerea în limba română a unor asemenea texte. Un aport semnificativ în această privință au avut, mai întâi, logicieni ca Grigore

Moisil, Mircea Târnoveanu și Gheorghe Enescu. Prin strădaniile lor și ale profesorului Cornel Popa, pe atunci redactor editorial, au apărut, la Editura Politică, traduceri ale unor studii esențiale din literatura analitică, în două volume cuprinzătoare intitulate *Logică și Filosofie* (1966) și *Logica științei* (1970). Astfel au intrat în circulație mai largă autori ca Frege, Russell, Hilbert, Lukasiwicz, Carnap, Tarski, Reichenbach, Bourbaki, Popper, Hempel, Putnam, Suppes, Chomsky, G.H. von Wright și mulți alții. Efectul a fost enorm chiar prin semnalul dat: citirea și discutarea acestei literaturi nu este interzisă! Alte culegeri de studii din aceeași arie, cu un accent mai mare pe filosofia științei, au fost oferite apoi de profesorul Ilie Pârvu: *Epistemologie. Orientări contemporane* (1974) și *Istoria științei și reconstrucția ei conceptuală* (1981). În primul volum au fost traduse bunăoară pentru prima dată texte de W.V. Quine și K. Goedel. Profesorul Radu Bogdan a editat un volum documentar cu ocazia Congresului internațional de logică, metodologie și filosofia științei care a avut loc la București în 1971, precum și un caiet documentar dedicat lui J. Hintikka, cu un articol în exclusivitate al autorului. Împreună cu profesorul Gheorghe Enescu am reușit să obținem, pentru Biblioteca Facultății, o parte din cărțile prezentate la expoziția organizată cu ocazia Congresului, ceea ce a reprezentat un mare câștig pe linia posibilităților de documentare. Fără îndoială că însăși organizarea Congresului amintit la noi în țară, îndeosebi datorită străduințelor lui Atanasie Joja și Grigore Moisil, a contribuit mult la stimularea interesului pentru filosofia analitică. Cei interesați au putut să asculte și să cunoască personalități ale domeniului ca A. Tarski, C.G. Hempel, P. Suppes, M. Hesse, J. Hintikka, G. Kreisel, D. Davidson, St. Toulmin, I. Lakatos, J. Hacking, W. Stegmüller, A. Shimony, A. Fine. Mai amintesc că, în 1982, profesorul Radu Solcan a editat un volum de traduceri intitulat *Filosofie analitică*. Aici au apărut, pentru prima dată, alături de pasaje traduse din *Tractatus* și *Cercetări filosofice* ale lui Wittgenstein, fragmente din texte de S. Kripke, R. Montague, R.M. Hare sau J. Rawls. În 1977, profesorul Sorin Vieru a publicat un volum de traduceri din studiile lui Frege, sub titlul *Scrieri logico-filosofice* vol. I, iar în anul 1982 profesorul Constantin Grecu o cuprinzătoare antologie intitulată *Logica interogativă și aplicațiile ei*. Au fost traduse și un număr de cărți de autor dintre care amintesc, cu riscul de a omite alte titluri, R. Carnap – *Semnificație și necesitate*, 1972 (trad. Gh. Enescu și S. Vieru), G.H. von Wright – *Normă și acțiune*, 1982 (trad. D. Stoianovici și S. Vieru), K.R. Popper – *Logica cercetării*, 1981 (trad. M.Flonta, Al. Surdu, E. Tivig). Dacă nu adoptăm un concept mai restrictiv al filosofiei analitice, va trebui să fie menționată și apariția în 1976 a traducerii românești a cărții lui Th. S. Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*,

realizată de Radu Bogdan. Cele mai multe din aceste traduceri au fost însoțite de studii introductive ale unor autori români care ofereau multe alte informații și comentarii despre literatura domeniului, despre subiecte de discuție și controverse la ordinea zilei. Asemenea activități pot să pară astăzi banale. Cei care le întreprindeau atunci aveau conștiința că deschid unui public mai larg, în primul rând colegilor și studenților, accesul într-o lume nouă. Nu așteptau, bineînțeles, recompense și aprecierea autorităților. În anii '70 și '80 au fost susținute tot mai multe teze de doctorat bazate pe literatura analitică și elaborate într-un stil de gândire inspirat de această literatură, cum au fost cele ale colegilor Ilie Pârvu, Constantin Grecu, Ion Ceapraz, Adrian-Paul Iliescu și Adrian Miroiu. Cele mai multe dintre ele au stat la baza unor cărți care au îmbogățit literatura disponibilă pentru cei interesați de filosofia analitică.

Impresia mea este că în România acelor ani au existat două centre de atracție pentru cei interesați de filosofia autentică, în contrast cu tipul de discurs recomandat și validat de autorități ca ideologie oficială: operele clasicii filosofiei și filosofia analitică a secolului XX. Alte orientări din filosofia occidentală a secolului XX au fost relativ mai puțin receptate, cu excepția existențialismului și structuralismului francez. Care este explicația acestei audiențe a filosofiei analitice?

Introducerea ei prin traduceri, publicații ale autorilor români precum și în învățământul filosofic a fost posibilă deoarece, spre deosebire de alte orientări filosofice nemarxiste contemporane, filosofia analitică putea fi prezentată drept neutră din punct de vedere ideologic și putea apărea astfel drept inofensivă celor însărcinați cu supravegherea ideologică. Valorizarea logicii, raționalității și științei putea fi utilizată pentru a evidenția convergența cu pozițiile materialismului dialectic și istoric. Fără îndoială că dimensiuni ca raționalitatea, gândirea interogativă și critică, asumate consecvent, erau subversive pentru sistem. Ele nu puteau fi însă dezavuate în mod deschis și principial în discursul oficial. Mai mult, o temă demagogică a acestui discurs, îndemnul la "dezvoltarea creatoare" a gândirii filosofice pe baza noilor rezultate ale cercetării putea fi invocată în sprijinul temelor și stilului de gândire specifice filosofiei analitice. Cei mai inteligenți și cultivați activiști, cu răspunderi în domeniul propagandei, înțelegeau desigur foarte bine că este vorba de o filosofie cu totul străină de materialismul dialectic. Pe fundalul nemulțumirii generale crescânde în acești ani, ei preferau însă să nu semnaleze ceea ce șefii lor nu vedeau drept o problemă. Cei mai mulți activiști nu înțelegeau nimic, erau intimidăți de aspectele tehnice și nu aveau niciun motiv să se implice în chestiuni care le apăreau periferice din punct de

vedere ideologic în raport, să zicem, cu cele ale istoriei naționale, care ocupau un loc central în propaganda partidului. S-a creat astfel o nișă în care preocupările de filosofie analitică, inaugurate într-o perioadă de liberalizare, s-au putut menține și chiar dezvolta.

Asemenea preocupări nu au atras în mod deosebit atenția autorităților înainte de 1990 și deoarece ele nu au avut, totuși, o pondere importantă în viața filosofică, în publicații și în învățământul filosofic. Și asta din mai multe motive. Stilul analitic nu vine în întâmpinarea așteptărilor pe care le au de la filosofie cercurile largi ale intelectualității literar-artistice românești. De aceea filosofia analitică a răzbătut foarte puțin în revistele de cultură cu audiență largă și prestigiu cultural, ceea ce constatăm și astăzi. În afara Universității București și a Institutului Politehnic București, puțini universitari care predau filosofia, în afară poate de unii profesori de logică, frecventau literatura analitică. Prestigiul cultural al filosofilor clasici era incomparabil, și prezența unor personalități ca Noica accentua această preferință a celor interesați de filosofie: studenți, profesori, cercetători sau amatori din rândurile intelectualilor. În plus, apropierea de filosofia analitică este condiționată de disponibilitatea de a răspunde exigențelor unor standarde de gândire relativ pretențioase, ca și de o consecvență și continuitate a studiului pe care nu le solicită genuri mai populare ale filosofiei.

Atracția pe care o exercita stilul analitic asupra unor studenți înzestrați și motivați, cu înclinații spre o gândire riguroasă care înaintea în pași mici, într-un demers strict controlabil, era, în climatul filosofic și intelectual dinainte de 1989, extrem de puternică, de la primul contact cu texte reprezentative. Era revelația unei lumi noi a ideilor care impresiona prin autenticitate, claritate, sobrietate și onestitate intelectuală. După 1973, când m-am întors în țară după un stagiul mai îndelungat de cercetare ca bursier al Fundației Humboldt, mult schimbat din punctul de vedere al modelelor mele de excelență filosofică, am avut experiențe semnificative în această privință. Îmi amintesc de un cerc în care erau discutate texte de filosofie analitică, frecventat de studenți de la toate secțiile facultății, de reuniuni care se prelungeau până târziu. Sala pe care o aveam la dispoziție se dovedea neîncăpătoare. Participanții traduceau texte din engleză și le multiplicau în copii dactilografiate. Totul se făcea în mod voluntar și cu mult entuziasm. Asemenea traduceri erau produse și pentru seminarii. Am fi putut fi reclamați că puneam în circulație traduceri fără aprobare. Cursuri și seminarii facultative pe teme de filosofie analitică erau de asemenea receptate ca evenimente. Multe au devenit posibile în această direcție datorită unor spirite deschise, cum a fost șeful de atunci al Catedrei de Filosofie,

profesorul Tudor Bugnariu. Unii dintre cei mai performanți studenți doreau să scrie lucrări de diplomă pe asemenea teme. Solicitățile întreceau puterile profesorilor îndrumători. M-am întrebat ce anume îi atrăgea, îi fascina. Cred că era sentimentul că intră în contact cu o gândire autentică, că li se oferă un cadru în care își pot exersa și dezvolta propriile capacități analitice și critice, scutiți de teama de a fi doar vrăjiți, amăgiți de virtuțile unui spirit seducător. Emulația ce a luat naștere în acest fel a avut urmări. Valentin Mureșan, Adrian-Paul Iliescu, Radu Solcan, Adrian Miroiu, Iancu Lucica, Dumitru Gheorghiu, Codruț Preda, Constantin Stoenescu, Mircea Dumitru, Manuela Ungureanu sunt unii dintre cei care au fost studenți ai facultății în acești ani (enumerarea nu pretinde a fi completă.) După încheierea studiilor au păstrat un strâns contact între ei și cu profesorii lor, au susținut teze de doctorat pe teme tratate în manieră analitică și bazate pe literatura internațională, au difuzat interesul pentru filosofia analitică prin învățământ, publicații și traduceri. Ei au constituit și nucleul cercului care discuta în anii 1986-1989 texte ale lui Wittgenstein cum sunt *Caietul albastru* și *Caietul brun*. Și, nu în ultimul rând, ocupă astăzi poziții importante în corpul profesoral al Facultății de Filosofie a Universității București, a altor universități din țară și de peste hotare. Calitatea de membri ai unei familii filosofice distincte se exprimă în toate prestațiile lor profesionale. Alături de colegi din serii mai vechi de absolvenți, prezența lor marchează nu numai învățământul filosofic actual, dar și viața filosofică de astăzi. Profesorul german Herbert Schnädelbach, care a vizitat după 1990 de mai multe ori România și a ținut expuneri la Facultatea de Filosofie, scria în prefața la traducerea românească a unui curs de filosofie, pe care l-a coordonat, cu referire la colegii din Est, că “nu toți și-au interzis gândirea proprie în legătură cu ceea ce era deja gândit. Aceștia au păstrat moștenirea noastră comună. Și lor trebuie să le mulțumim că discuția filosofică dintre Est și Vest a putut fi reluată atât de repede și fără osteneală, ca și cum mai înainte nu s-ar fi întâmplat atât de multe.” Dacă așa stau într-adevăr lucrurile, atunci contribuția pe care a adus-o în această privință, la noi, interesul și angajarea față de tradiția analitică nu ar trebui să fie uitată.

R.F.A.: Care au fost primele dumneavoastră contacte cu filosofia analitică? Ați putea identifica un moment sau chiar o listă de motive care v-au făcut să vă îndreptați interesul către filosofia analitică?

M.F.: Altfel probabil decât în cazul altora, întâlnirea mea cu filosofia analitică poate fi foarte bine datată. În 1970 am susținut o teză de doctorat pe o temă a

epistemologiei genetice a lui Piaget. Cum am menționat mai sus, epistemologia genetică a reprezentat „culoarul” pe care am ieșit eu din materialismul dialectic convențional al epocii (mai multe amănunte pot fi găsite în *Rememorările* din volumul *Cunoaștere și analiză*, editat de A.-P. Iliescu, Editura All, 1998). În 1970-71 am participat la un concurs pentru o bursă a Fundației Alexander von Humboldt și am înaintat, ca proiect, schița unei cercetări asupra distincției dintre judecăți analitice și sintetice, pe care o întâlnisem prin studiul lui Kant și al literaturii de epistemologie genetică. Îndrumător în stagiul care mi s-a acordat, la Universitatea din München, a fost profesorul Wolfgang Stegmüller, pe atunci, fără îndoială, cel mai de seamă exponent al filosofiei analitice pe scena academică germană. În mod firesc, am studiat aprofundat disputa dintre Carnap și Quine pe această temă și literatura aferentă din acel moment. (Rezultatele acestei cercetări le-am expus în cartea *Adevăruri necesare? Studiu monografic asupra analiticității*, care a apărut în 1975). Această îndeletnicire intensă cu un segment semnificativ din literatura analitică de filosofie a limbajului și a științei mi-a schimbat complet standardele profesionale, admitând că aveam, pe atunci, cât de cât, asemenea standarde. O perioadă de timp am devenit un aderent fanatic și exclusivist al stilului analitic de practică a filosofiei, ceea ce nu mai sunt de mult, într-un sens strict și ortodox, în primul rând sub influența lui Kuhn și, apoi, a lui Wittgenstein. (Ce cred astăzi în această privință se regăsește în mare măsură cu ceea ce am scris într-un studiu intitulat *Stiluri de filosofare și tradiții filosofice* din cartea mea *Cum recunoaștem pasărea Minervei?* Editura Fundației Culturale Române, 1998, și în discuția cu profesorul Valentin Mureșan din volumul *Cunoaștere și analiză*, menționat mai sus). Am amintit împrejurările care mi-au prilejuit un contact cu filosofia analitică desfășurat sub cele mai fericite auspicii ca resurse de timp, ambianță, îndrumare, acces la literatură. Colegii de vârsta mea sau mai tineri din România ar fi avut atunci toate motivele să mă invidieze.

Ar fi multe de spus despre ceea ce m-a atras în filosofia analitică. Iată doar o scurtă explicație, care ar putea interesa. Cred că există ceea ce aș numi temperamente filosofice distincte. Unele minți sunt atrase de speculația filosofică (Blaa și Noica sunt la noi exemple strălucite), altele de o filosofie care se situează în prelungirea științei, altele de reflecția existențială nesistematică. Asupra mea a făcut cea mai profundă impresie orientarea critică a gândirii filosofice, așa cum a fost ea ilustrată în mod exemplar în gândirea modernă de opera lui Hume și, cu deosebire, de cea a lui Kant. Iar filosofia analitică mi-a apărut, atunci când am luat contact cu ea, drept cea mai reprezentativă încercare de continuare a eforturilor de examinare critică

a fundamentelor gândirii și cunoașterii. O formulare clasică, deschisă totuși interpretărilor datorată conciziei ei, a acestei orientări a gândirii se găsește în *Tractatus*-ul lui Wittgenstein: “Scopul filosofiei este clarificarea logică a gândurilor. Filosofia nu este o doctrină, ci o activitate. O operă filosofică constă în esență în clarificări.” Ceea ce am întâlnit în textele reprezentative ale tradiției analitice răspundea mai bine unor asemenea așteptări de la filosofie în raport cu tot ceea ce întâlnisem până atunci. Am fost de asemenea înclinat să cred, și mai cred și astăzi, parafrazând tot o sentință a *Tractatus*-ului, că ceea ce se poate spune în genere se poate spune clar. Raportate la standardele fixate de Kant și de tradiția analitică, marile construcții speculative nu răspund în mod satisfăcător acestei exigențe. În lungile mele căutări de autodidact neajutorat în ale filosofiei din anii tinereții am avut, în doze diferite, experiența întâlnirii cu argumentări avocățești, cu generalizări uneori banale, dar amenințate întotdeauna de contraexemple, a sentimentului de insatisfacție pe care îl poate lăsa o speculație ai cărei pași pot fi greu identificați și controlați. Pe acest fundal, gândirea filosofică orientată critic, începând cu Kant și culminând cu clasicii filosofiei analitice, mi-a transmis impresia unei onestități intelectuale fără cusur. Este impresia care m-a convins și m-a cucerit.

R.F.A.: Spuneați în cartea *Apropieri* editată de Romulus Brâncoveanu că în tinerețe vedeți în filosofie încoronarea reflecțiilor pe care le întâlniți în literatură sau în narațiunea istorică. Ce părere aveți acum despre aceste lucruri?

M.F.: În ce sens se poate spune că am fost tentat să cred, ca și mulți amatori naivi, că filosofia este o “încoronare” a unor reflecții pe care le întâlnim în literatură și într-un gen de scrieri istorice? Presupunerea mea era că filosofia, spre deosebire de “discuțiile filosofice” pe care le întâlneau în literatură, ar oferi un răspuns sistematic, bazat pe cunoaștere, întrebărilor despre sensul vieții, despre țelurile demne de a fi urmărite în viață. Că despre un filosof care abordează o asemenea temă s-ar putea spune că a descoperit adevărul și despre alții că greșesc. Cred acum că orice minte mai avertizată, care a avut experiența examinării răspunsurilor, realizează că, dacă se spune că țelul vieții omenești este cunoașterea superioară, contemplarea estetică, jocul ca exercițiu al facultăților lipsit de o finalitate ultimă, creația solitară, slujirea dezinteresată a semenilor sau plăcerea, înțeleasă într-un fel sau altul, este vorba de opțiuni înrădăcinate în tradiții culturale sau în înclinații individuale, și nu de puncte de vedere ce pot fi întemeiate drept adevărate

sau false. Oamenii care gândesc asupra acestor teme, spre deosebire de cei care acceptă fără reflecție proprie obiectivele pe care semenii lor le consideră demne de a fi urmărite, vor trebui să cadă de acord că oricare ar fi concluzia la care au ajuns ea nu va putea să întrunească acel consens care poate fi realizat asupra multor soluții propuse unor probleme științifice sau tehnice. Prin urmare, chiar dacă filosofii caută pe alte căi și cu alte mijloace decât scriitorii răspunsuri la aceste întrebări, concluziile la care ajung nu sunt mai bine asigurate în sensul că ar forța consensul tuturor spiritelor. Este naiv să ne îndreptăm către filosof cu întrebarea “Pentru ce trebuie să trăim?” și să așteptăm să primim răspunsuri pe care ne-am putea bizui, independent de particularitățile culturii căreia îi aparținem și de caracteristici personale, în același fel în care ne bazăm pe rezultatele unor cercetări științifice și tehnice. Este de înțeles ca acei indivizi a căror minte este muncită de întrebări existențiale să speră că filosofia îi poate asista în această privință, dar este important ca ei să nu aștepte de la filosofie să le ofere ceea ce ea nu poate da, adică o soluție cu valoare și semnificație universală a problemei sensului vieții.

R.F.A.: Se vorbește despre un război între “gânditorii continentali” și cei de natură “analitică”? Credeți că e un conflict deschis care se resimte și în România?

M.F.: Expresiile “filosofie analitică” și “filosofie continentală” aveau o mare răspândire la mijlocul secolului trecut și au ieșit aproape cu totul din circulație astăzi. Care este explicația? De la începutul secolului trecut în lumea academică engleză s-a impus treptat un mod cu totul nou de a practica filosofia, îndeosebi sub influența scrierilor lui Russell și Moore. Pe continent, gândirea filosofică se mișca mai departe în cadrele reprezentate de tradiția neokantiană, fenomenologică și existențialistă. După al Doilea Război Mondial influența stilului analitic anglo-saxon se extinde în țările protestante din Nordul Europei. Încă din jurul anului 1970 stilul dominant al gândirii filosofice în țările latine contrasta puternic cu cel din țările de limbă engleză. Expresiile “filosofie analitică” și “filosofie continentală” aveau așadar o îndreptățire, chiar dacă nu într-un sens strict geografic. Finlanda, Suedia, Olanda sunt situate pe continent, dar viața lor filosofică stătea încă pe atunci sub influența preponderentă a filosofiei analitice engleze și americane. Tabloul a devenit cu trecerea timpului mult mai complex. Pe de o parte, prezența filosofiei analitice se face, în ultimul timp, tot mai mult simțită în țări ca Franța, Spania, Italia, Austria. Pe de altă parte, acel stil analitic ortodox

ilustrat de empirismul logic sau de așa numita filosofie Oxbridge, “*ordinary language philosophy*”, a încetat să domine autoritar în țările de limbă engleză. Unii dintre competitori sunt naturalismul, hermeneutica, post-modernismul. De pildă, figuri ca Richard Rorty nu mai sunt simple curiozități pe scena filosofică americană. În trecut, ca și astăzi, relația dintre moduri fundamentale diferite de a concepe și de a practica filosofia ar putea fi descrisă mai bine drept “competiție”, și nu drept “conflict”. Conflict poate exista între două activități dacă ele sunt conduse de criterii de excelență identice sau foarte apropiate. Ori, aceste standarde sunt foarte diferite în cazul filosofiei analitice și a unor construcții care se plasează bunăoară în tradiția filosofiei speculative germane. Quine spunea spre sfârșitul vieții sale că ceea ce au scris Hegel sau Sartre este filosofic dar în mod sigur nu este cea mai bună filosofie, iar Noica îi caracteriza pe filosofilii analitici de orientare logică, precum Hintikka, drept “mandarini”. Asemenea judecăți pleacă de la premisa pe deplin contestabilă că se pot face comparații pertinente între forme esențial diferite de viața filosofică. Înclin să cred, deopotrivă, că asemenea comparații sunt posibile doar în cadrul unui anumit gen, și anume prin raportare la acele capodopere care sunt paradigmele sale. Iată de ce mă îndoiesc că se poate vorbi de un conflict între practici filosofice diferite, așa cum se poate vorbi de conflict între soluții diferite date acelorași probleme. Mai potrivit mi se pare să vorbim de o competiție între tradiții diferite care coexistă în peisajul filosofic. Este competiția pentru câștigarea de adepți din noile generații. De rezultatele acestei competiții depinde menținerea și creșterea influenței unei tradiții filosofice. O asemenea competiție există în orice cultură cu o viață filosofică relativ mai îndelungată. Prezența ei o simțim, astăzi, și în România. Șansele competitorilor depind, desigur, și de particularități distinctive ale diferitelor culturi. În țările de limbă engleză ai mai puține șanse să impresionezi mediul intelectual prin construcții sistematice impozante sau printr-o eseistică sclipitoare decât în România. Iar în România va fi mai greu să atragi atenția prin analize conceptuale pătrunzătoare desfășurate într-un stil simplu, sobru, care acordă prioritate clarității în raport cu monumentalitatea sau cu strălucirea stilistică. Nu întâmplător, filosofia analitică s-a impus în țări de limba engleză și a câștigat mai greu atenția lumii academice și a publicului larg în țările latine.

R.F.A.: În ceea ce privește diferitele stiluri de filosofare (folosiți, bunăoară, distincția între filosofie prin reflecție liberă și filosofie prin analiză conceptuală) poziția dumneavoastră e întotdeauna echidistantă, pare că le acordați o egală prețuire. Cu toate acestea, scrierile dumneavoastră s-au

situat mereu în aria filosofiei analitice. De ce ați optat, totuși, pentru filosofia analitică?

M.F.: După ce modele de filosofare se conduce un autor depinde atât de înclinațiile, de preferințele sale, cât și de capacitățile sale, de talentul său. Aria intereselor și lecturilor filosofice poate să fie, în cazul profesioniștilor, a celor care predau și cercetează filosofia, mai largă sau mai restrânsă. Unii nu citesc decât în genul de filosofie pe care îl practică. Și aceasta poate din lipsă de resurse de timp, poate din lipsă de interes. Alții au în tinerețe un spectru de lecturi, și chiar de preocupări filosofice cuprinzătoare, care înregistrează o anumită restrângere cu trecerea timpului. Profesorul meu de la München, Wolfgang Stegmüller, a fost un filosof analitic tipic. La începuturile profesoratului său, a publicat însă o carte voluminoasă intitulată *Curente principale ale filosofiei contemporane* care a cunoscut mai multe ediții în anii 1960-1970. Alături de L. Wittgenstein și R. Carnap, aici au fost prezentați Brentano, Husserl, Scheller, Hartmann, Jaspers și Heidegger. Eu nu am beneficiat de o formație filosofică normală, de o îndrumare profesională și la început am avut lecturi dezordonate în diferite genuri de filosofie, și în funcție de cărțile care mi-au fost la îndemână. Interesele și preocupările mele filosofice s-au stabilizat relativ târziu. Am urmat în multe din lucrările mele de filosofie a științei o orientare istorico-critică, inspirată de autori ca Alexander Koyré, Thomas Kuhn sau Gerald Holton, care ar putea fi greu caracterizată drept centrată pe *analiză conceptuală* într-un sens mai strict al acestei expresii. M-am ocupat destul de mult de Kant, al cărui mod de a practica filosofia este apropiat sub anumite aspecte de cel caracteristic filosofiei analitice, dar care nu este, desigur, un filosof analitic. Altcineva și nu eu ar putea aprecia mai bine dacă modul cum am tratat teme ale gândirii lui Kant în cartea mea *Kant în lumea lui și în cea de azi* (Polirom, 2005) este cel al unui autor de formație analitică. M-a interesat mult în ultimii douăzeci de ani și o filosofie ca cea a lui Blaga, care este la antipodul filosofiei analitice. Ca profesor și ca autor nu pot fi socotit un analitic de strictă observanță. Ceea ce se poate vedea foarte bine dacă se compară scrierile mele cu cele ale unor colegi ca Ilie Pârvu, Constantin Grecu, Ion Ceapraz, Adrian Miroiu sau Mircea Dumitru. Despre motivele care au făcut ca literatura filosofică analitică să facă o mare impresie asupra mea am vorbit la sfârșitul răspunsului meu la întrebarea a treia.

R.F.A.: Afirmați că nu există o "paradigmă centrală" în filosofie și, mai mult, că nu putem exclude nicio paradigmă din cadrul filosofiei; cu toate acestea,

în articolul *Ideea kantiană a luminării*, dezaprobați felul în care Petre Țuțea pretinde că face "filosofie". Există totuși o graniță între ce reprezintă o operă filosofică și ce nu?

M.F.: Observația de la care pornește această întrebare mi se pare interesantă și provocatoare. Este greu să te raportezi într-un mod consecvent pluralist la moduri fundamentale diferite de a concepe și de a practica filosofia. Tentația de a judeca lumea atât de diversă a operelor numite îndeobște *filosofice* din punctul de vedere al modelelor de excelență pe care le propun capodoperele unei anumite tradiții filosofice este adesea copleșitoare. Am semnalat-o mai sus, cu referire la pronunțările lui Quine despre Hegel și Sartre și ale lui Noica despre filosofia de orientare analitică. Nu pretind că nu m-aș fi abătut de la acel punct de vedere pluralist pe care l-am afirmat și reafirmat permanent de câțiva timp. Cred, totuși, că referirile mele la Petre Țuțea, de exemplu în studiul *Ideea kantiană a luminării*, nu constituie o inconsecvență. Și aceasta deoarece acele poziții și declarații ale lui Țuțea pe care le discut nu sunt cele ale unui filosof. Un autor care afirmă bunăoară că "Intelectul nu e dat omului, după părerea mea, ca să cunoască adevărul, ci să *primească* adevărul", "ca să fii cu adevărat liber, trebuie să înlocuiești infinitul și autonomia gândirii cu credința în Dumnezeu creștin [...]" nu se exprimă ca filosof. Nici Sf. Thoma, care s-a socotit teolog, și nu filosof, nu ar fi împărtășit asemenea judecăți.

R.F.A.: Expresia *filosofie analitică* e utilizată în mai multe sensuri. Pe care anume îl preferați?

M.F.: Există utilizări foarte restrictive și utilizări relativ largi ale sintagmei *filosofie analitică*: analiză logică a limbajului, analiză conceptuală opusă generalizărilor empirice, formularea unor teze filosofice într-un limbaj cât mai clar și discuția lor analitică și critică de către toți cercetătorii competenți. În primul sens, Wittgenstein nu a făcut parte din familia filosofilor de orientare analitică, în al doilea sens Quine sau Kuhn nu au fost filosofi analitici, în al treilea sens Husserl ar putea fi apreciat ca fiind în unele din textele sale apropiat de filosofia analitică, dar nu și Heidegger sau Habermas. În fiecare din aceste sensuri foarte restrictive sau largi, filosofia analitică are realizări exemplare. Într-un sens probabil mai puțin controversat aparțin familiei analitice toți acei filosofi care se concentrează asupra analizei conceptuale a limbajului. Personal admir opera atât de singulară a lui Wittgenstein mai mult decât orice altceva în filosofie. Cred că multe din

lucrările mele se integrează *stilului analitic* doar în sensul cel mai larg al termenului.

R.F.A.: Credeți că acum, în România, avem o comunitate de filosofi analitici? Dacă nu, ce ne lipsește pentru a o înfăptui?

M.F.: În România nu există încă o comunitate de filosofi analitici. Din mai multe motive, dintre care amintesc două. Primul este numărul încă mic de cercetători care lucrează la aceleași teme sau la teme apropiate și pot, prin urmare, să interacționeze cooperativ și critic. Lipsește încă "masa critică" necesară pentru constituirea unei comunități de cercetători. Al doilea motiv este că noi urmărim mai ales literatura străină. Nu citim și discutăm îndeajuns ceea ce scriu colegii din țară. Am în vedere, bineînțeles, acele lucrări care propun ceva personal și nu sunt preponderent sau exclusiv expositive. Situația s-ar putea schimba dacă numărul reuniunilor și intensitatea discuțiilor dintre cei care practică stilul analitic, pe teme bine delimitate, ar crește. În general, apetitul pentru confruntarea critică a punctelor de vedere ar trebui să crească. Nu putem decât să sperăm că *Revista de Filosofie Analitică* va aduce o contribuție importantă în această privință. Până atunci, unele rezultate ale colegilor, care ar merita discutate, rămân adesea neobservate.

Au consemnat
Valentin Mureșan și Andrei Vasilescu